

Dansande världsarv

Den 25 mars öppnar Dansmuseet i Stockholm utställningen ”Konsten kan inte dödas – även om Pol Pot försökte; en berättelse i bild om den kambodjanska dansen av Anders Jirås.” Utställningen ger inblick i kambodjansk scenkonst och dess överlevnad. Kristín Bjarnadóttir har mailat och skypat med fotografen Anders Jirås i Phnom Penh.

– Det blir varierande former av dans och dansdrama, skuggspel och såväl samtida som klassisk dans, berättar Anders Jirås, som fortfarande befinner sig i Phnom Penh och förbereder utställningen långt borta från svensk vinter.

Det finns en tidigare länk mellan Dansmuseet och den kambodjanska kungliga dansen, får jag veta: museets grundare Rolf de Maré (som grundade Svenska baletten i Paris på 1920-talet och gjorde forskningsresor över hela världen, förutom att han åstadkom världens första och hittills enda museum för dans 1953) beledsagade nämligen svenske prins Wilhelm på en resa 1911, som tog dem till en dansföreställning i Phnom Penh. Något som prinsen dokumenterade i boken *Där solen lyser: minnen och anteckningar från en resa i Orienten* (Stockholm, 1913).

Kungliga baletten i Kambodja

Anders Jirås, som numera bor i Kambodjas huvudstad Phnom Penh, har varit fotograf sedan tonåren. Han höll sin första utställning 1965 och fotograferingen blev så småningom hans levebröd. Vid sidan av sitt kommersiella arbete har han strävat efter att stötta den visuella konsten: målare, skulptörer, skådespelare och dansare. Han kom till Kambodja för första gången 2005 och fick då uppleva träning och föreställningar med bland annat elever från Cambodian Living Arts och dansteatern Sovanna Phnum, som har specialiserat sig på skuggspel. Under senare år har han arbetat flitigt med att fotografera den kambodjanska dansen och scenkonsten i dess olika varianter. Han har

Kungliga kambodjanska balettens nypremiär av *Legenden om Apsara Mera* den 26 oktober 2010 på Chaktomuk Conference Hall. Verket består av två delar: I. *Myten om kärnandet av mjölkoceanen*; II. *Legenden om Kambu och Mera*. För koreografin står prinsessan Buppha Devi, tillsammans med Procung Chhieng och Soth Somaly.

även fotograferat Kungliga kambodjanska baletten, vilket har resulterat i en uppmärksammad fotoutställning på Kambodjas Nationalmuseum i Phnom Penh, från den 5 november 2010 till slutet av januari 2011.

En länk mellan jord och himmel

Den kambodjanska kungliga dansen är känd som en av landets äldsta och heligaste konstarter. Dess ursprung kan spåras till forntidens khmerkultur, då dansare ansågs vara en länk mellan det jordiska livet och gudarna. Ett perspektiv som kan gälla bland kambodjaner även i dag, då buddhismen är en levande religion. Dansföreställningar förekommer fortfarande både inom templen och i pagoderna. Att dansen i sin renaste form anses vara

dans för gudarna kan man läsa i samtidens böcker om den klassiska kungliga dansen: dansaren förkroppsligar khmerkulturens ideal för skönhet, grace och kontinuitet, inte bara mellan det som var och det som är utan också mellan gudavärlden och människovärlden.

Anders har tagit del av samtidens dansforskning. Att det har funnits religiös dans från och med kung Jayavarman II:s tid, eller från början av angkortiden (800–1400) verkar det inte råda någon tvekan om. Det angkoriska khmerväldet sträckte sig över mycket av det som i dag är Thailand, Laos och Vietnam såväl som över Kambodja, men de ursprungliga dansformerna kom sannolikt från Indien tillsammans med andra religiösa, kulturella och filosofiska delar av indiskt liv som införlivades av det tidiga

khmerfolket. Under tiden 1125–1215 fanns omkring 3000 dansare vid det kungliga hovet, vilket ger en idé om dansens betydelse.

Den klassiska dansens och dansdramats kostymer är en konst i sig, och liksom musiken och sången en del av khmertraditionens berättande scenkonst. Rollerna har sitt ursprung i antika myter och legender. *Reamker* – en kambodjansk variant av det hinduiska *Ramayana* – är den viktigaste av alla khmerlegender. Det lär finnas avsnitt i den kambodjanska varianten som inte finns i det indiska originalet och här gäller dessutom ett buddhistiskt perspektiv.

”Phnom Penh, 7 November 2003 – Today, Mr Koïchiro Matsuura, Director General of UNESCO, has proclaimed the Royal Ballet of Cambodia a masterpiece of oral and intangible heritage. Following the inscription of the Historic Site of Angkor, as a World Heritage Site, Khmer classical dance is now also part of the heritage of humanity.”

Fyra slags roller som återkommer i den klassiska dansen är: neang (flicka/kvinna), neayrong (pojke/man), sva (apa) och yeak (demon eller jätte). Ytterligare fantastiska odjur och magiska varelser finns ofta med, så som garudas (fägelvarelser som i buddhistisk mytologi förenar gudar och djur), eremiter med egendomliga förmågor och sjöjungfrur. Hanuman, apkungen och den viktigaste bundsförvant till Preah Ream (Rama i det hinduiska originalet) är en älskad och ansedd gestalt i Kambodja.

Apsara är däremot en dansroll med ursprung i den hinduiska skapelsemyten *Mahabharata*, där de himmelska nymferna som skapades under kärnandet av mjölkoceanen kallas just apsaras. Många av de legender som khmerkulturen tillägnat sig finns att skåda som bildberättelser ingraverade i det gamla Angkorrikets tempelmurar, och på Angkor Wats murar är apsarasdansöser ett starkt tema.

Historiska hot mot dansen

Den klassiska khmerdansens utsatts för olika hot genom tiderna, och det kan verka som ett under att den överlevt i någon form.

Prince Sovannahong (Roth Chanmony) rider på Hamsan till sitt palats efter att ha attackerats av prinsessan Keth Soryongs tjänare. En koreografi av Buppha Devi.

Det thailändska hovet tillskansade sig exempelvis en hel generation av Kambodjas dansare i slutet av 1500-talet, och den redan existerande thailändska dansen och klassisk khmerdans blandades. Ett senare historiskt hot är då prins Ang Duong blir kung över Kambodja 1841, efter långvarig exil vid det kungliga palatset i Thailand.

– Han förnyade khmerdansens till en sådan grad att khmer- och thaistilarna i stort sett blev identiska och särarten förlorades. Bägge nationerna hävdar idag att deras respektive dansform är den äldsta.

Efter mitten av 1800-talet förklarades Vietnam, Laos och Kambodja för franska protektorat. Först 1953 blev Kambodja självständigt efter nittio år som fransk koloni, men

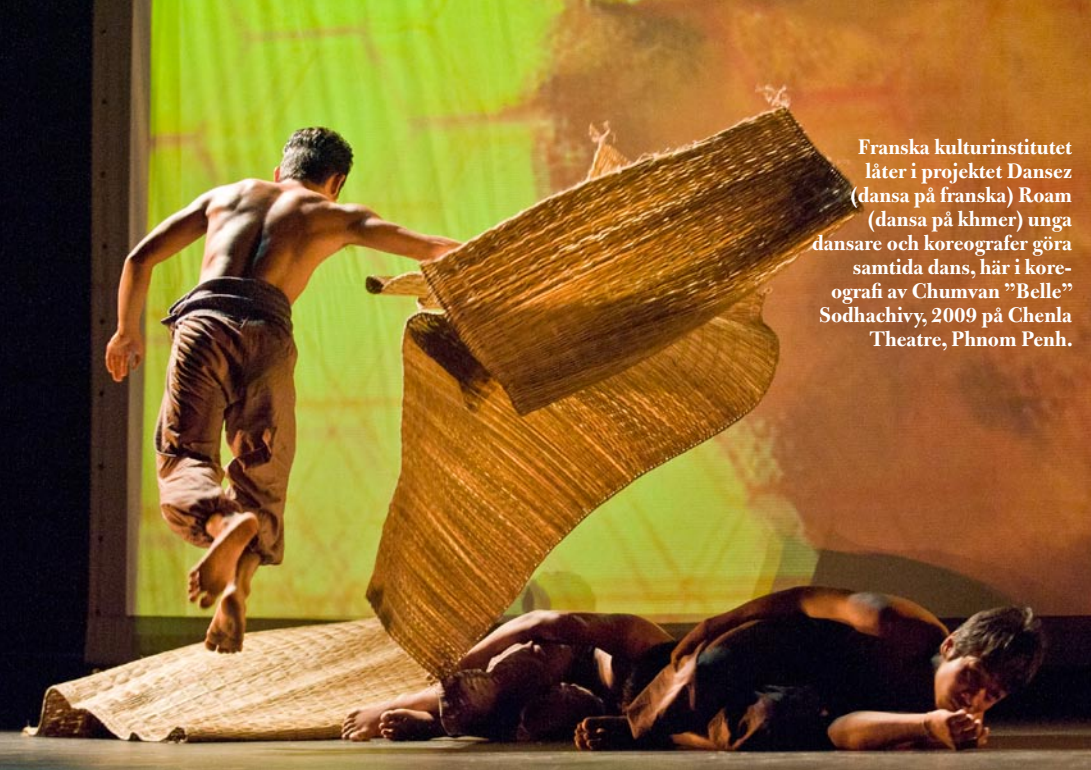
det var kolonialisterna som ritade upp landets gränser ungefär som det ser ut på kartan i dag.

Kungamodern och koreografen Kosamak Nearirath (mor till kung Norodom Sihanouk, som valdes till kung 1941 och senare blev statschef) intresserade sig för den klassiska khmerdansens förnyelse. Under 1950-talet var det thailändska inflyttandet inte längre dominerande, mycket tack vare Neariraths arbete, då man strävade efter att följa en traditionell khmerstil i dansens form och kostym. Den klassiska khmerdansens blomstrade och den kungliga danstruppen blev en betydelsefull symbol. Även kungabarnen utbildades till dansare, och så småningom blev Neariraths barnbarn, prinsessan Buppha Devi, premiärdan-

Prins Inav i strid med Kung Asachaiys soldater. Föreställningen *Inav Bosba* av Buppha Devi gavs Chenla theatre, på Lakhaon Festival i september 2009.

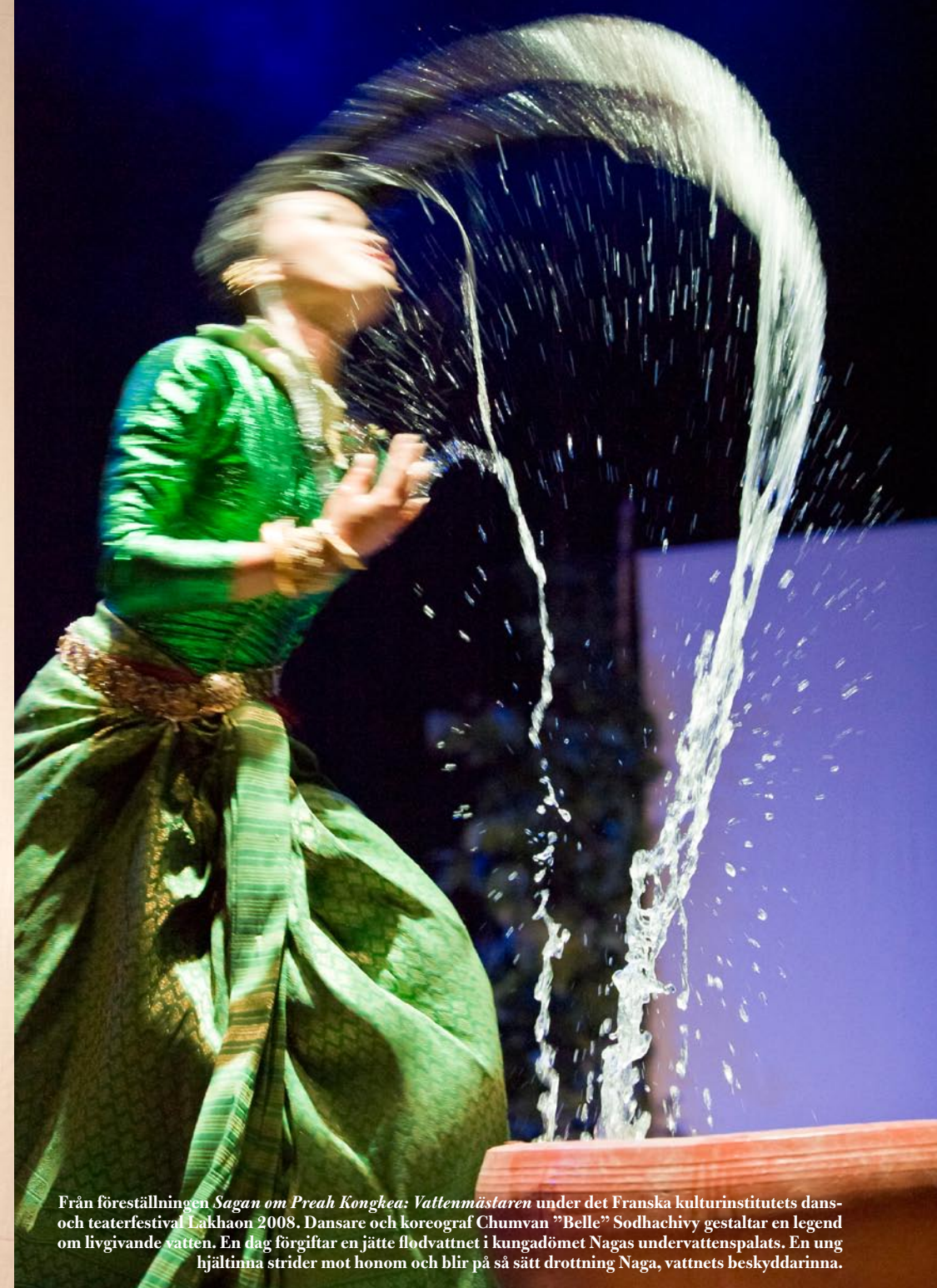

Franska kulturinstitutet låter i projektet Dansez (dansa på franska) Roam (dansa på khmer) unga dansare och koreografer göra samtida dans, här i koreografi av Chumvan "Belle" Sodhachivy, 2009 på Chenla Theatre, Phnom Penh.

Skuggspelet *Sa Neakabas* framförs i samarbete mellan flera teatersällskap på Cambodian Youth Arts Festival sommaren 2010 i Phnom Penh. (<http://cambodianartsfestival.org>).

Från föreställningen *Sagan om Preah Kongkea: Vattenmästaren* under det Franska kulturinstitutets dans- och teaterfestival Lakhon 2008. Dansare och koreograf Chumvan "Belle" Sodhachivy gestaltar en legend om livgivande vatten. En dag förgiftar en jätte flodvattnet i kungadömet Nagas undervattenspalats. En ung hjältinga strider mot honom och blir på så sätt drottning Naga, vattnets beskyddarinna.

sös vid hovet. Bland de dansföreställningar som hennes farmor Kossamak Nearirath skapade under 1950- och 60-talen fanns den balett som hon presenterade som just *Apsara* (med urpremiär 1958). Tiaran, det vackra huvudsmycket som är ett av apsararollens viktiga kännetecken, lät hon noggrant återskapa med hjälp av de stenbilder av Angkorrikets tempeldansöser som är uthuggna i Angkor Wats murar.

Det senaste stora hotet mot dansen var den kulturella och mänskliga katastrofen under åren 1975–1979, då Pol Pots revolutionerande politik och röda khmererna tog över. Endast mycket få av Kambodjas klassiskt skolade dansare överlevde. En fjärdedel av nationen dog genom tortyr och avrättningar, eller till följd av svält, slaveri och brist på vård. Att man hade ett konstnärligt eller intellektuellt yrke kunde räcka för att bli avrättad. Systematisk förintelse av personliga religiösa och konstnärliga uttryck var en del av programmet tills vietnamesiska trupper drev röda khmererna till den thailändska gränsen år 1979 och installerade en kommunistisk khmerregering som styrde landet de närmaste tio åren.

Återuppbyggnaden

År 1980 auktoriserade regeringsmakten det brådskande behovet av en nationell konstfestival. Målet var att samla information om de olika konsterna och de konstnärer som överlevt, i syfte att dra upp riktlinjer för återuppbyggnad. Första året i den återöppnade konstakademien eller School of Fine Arts (som sedan återupprättandet av monarkin 1993 heter The Royal University of Fine Arts

(RUFA)) undervisades 480 elever. Åtta av tio visade sig vara föräldralösa; döttrar och söner till konstnärer som dog under Pol Pot-perioden, enligt en artikel av Proeung Chhieng, numera pensionerad vice rektor och professor i koreografi på RUFA.

Proeung Chhieng (f. 1949), som till danslärarinnan Khim Neap, är en av hjältarna som tagit hand om den kulturella återbyggnaden. Han började som sjuåring lära sig att dansa arollen Hanuman från Reamkereposet och blev premiärdansör vid den kungliga baletten. Han klarade sig under Pol Pot-tiden genom att dölja sin identitet.

Soth Somaly (f. 1957), specialiserad på rollen som jätte, är en av dem som har deltagit i återuppbyggnaden som lärare vid RUFA. Hennes berättelse ger inblick i hur det var möjligt att bevara dansen i det tysta. Året 1975 var hon endast 17 år och tvingades som andra ut från Phnom Penh och till ett arbete på risfälten. Lite ris fick man ibland och vissa dagar kanske en banan ... Det var ett fruktansvärt hårt arbete, men eftersom hon var fast besluten att inte glömma den dans hon lärt sig sedan femårsåldern låg hon vaken om nätterna och erinrade sig dansen vid hovet, där hennes mamma och flera lärare hade lärt henne rollen som jätte och som Sovann Maccha, sjöjungfrun som vann Hanumans hjärta. Halvvaken natt efter natt arbetade hon med att memorera olika sekvenser från dansföreställningarna. Inte ett ord kunde hon andas om sin tid vid hovet, eftersom det säkert skulle ha kostat både henne själv och hennes mamma livet.

Sverige fick år 2006 besök av den tidigare hovdansösen Em They som hade många barn

och överlevde slavtillvaron under Pol Pots terrorregim. Då medverkade hon i *Beyond the Killing Fields*, ett slags dokumentär dansföreställning utifrån hennes egna upplevelser, som turnerade i Europa och gavs på Dans- och Teaterfestivalen i Göteborg och på Dansens Hus i Stockholm. (*Att dansa för livet*, en debattartikel av Katarina Lion om denna föreställning finns på www.danstidningen.se). Em They har också varit en tillgång i hemlandet med sin kunskap både som klassisk dansös och sångare.

En betydande faktor i återuppbyggnaden av

Kambodjas danskonst är den danskunniga kungafamiliens beskydd. Kung Norodom Sihamoni har en bakgrund i balett och koreografi, och hans syster, f.d. premiärdansösen prinsessa Buppha Devi, är ännu i dag en eldsjäl som älskas av dansare. (Kungafamiljen befann sig i exil under Pol Pot-perioden.) Att kambodjansk scenkonst ändå inte är begränsad till hovdans kan Anders Jirås bilder vittna om. Men ett av de projekt han har fascinerats av är en ung dans- och musikskola på landsbygden, där de dansande barnen kommer från ett antal fattiga byar i Banteay

Srey-distriktet. Den får stöd av stiftelsen Ngin Karet Foundation for Cambodia.

– De går halva dagen i en vanlig skola och halva dagen i dansskolan, som har tre delar: kambodjansk musik och folkdans för både pojkar och flickor, och den klassiska dansskolan med bara flickor.

Bilden på det här numrets framsida är tagen under treårsfirandet av dansskolan i januari 2010, i en buddhistisk pagod i Siem Reap med prinsessan Buppha Devi närvarande.

TEXT: KRISTIN BJARNADÓTTIR,
FOTO: ANDERS JIRÁS

Morotti, Fabio, *Teatro e danza in Cambogia*, Collana Antigone, Editoria & Spettacolo, Pages: 368, 2010, ISBN: 8889036753 ISBN 13: 9788889036754
Burrige, Stephanie and Frumberg, Fred, Editors. *Beyond the Apsara: Celebrating Dance in Cambodia*, 2009, Routledge India, Pages: 242, ISBN: 978-0-415-56445-8, Jacobsen, Trudy, *Lost Goddesses: The Denial of Female Power in the History of Cambodia*. 358 pp. Gendering Asia # 4, NIAS Press. 2008. ISBN 978 87 7694 001 0

Anders Jirås hemsida: www.jiras.se/
Dansmuseet: www.dansmuseet.se/

Khmer Arts Academy, www.khmerartsacademy.org/
Cambodian Living Arts www.cambodianlivingarts.org
Ngin Karet Foundation for Cambodia, Dance and Music School, www.nkfc.org/ www.devata.org